

AHMAD YASSAVIY MA`NAVIY MEROSI VA UNING YOSHLAR TARBIYASIGA TA`SIRI

Ilmiy rahbar: X. U Samatov

O.N. Rafiqov

*Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti
Samarqand filiali Kompyuter injiniring fakulteti*

KI 23-01 Guruh talabasi

Telefon raqam: +998997097985

Elektron pochta manzili:

ogabekrafiqov10@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ahmad Yassaviyning hayot va ijodi, asarlari haqida shuningdek bizlarga qoldirgan ilmiy meroslari haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: Ahmad Yassaviy, tasavvufiy adabiyot, "devoni hikmat" Alisher Navoiy, tariqat, ma`rifat.

Annotation: This article talks about Ahmed Yassavi's life and works, as well as his scientific heritage.

Аннотация: В данной статье рассказывается о жизни и творчестве Ахмеда Ясави, а также о его научном наследии.

Key words: Ahmad Yassavi, mystical literature, "devoni hikmat" Alisher Navoi, tariqat, enlightenment.

Ключевые слова: Ахмад Ясави, мистическая литература, «девони хикмат» Алишера Навои, тарикат, просветление.

Kirish qism.

Ahmad Yassaviy tasavvuf adabiyotining yirik namoyondalaridan biri hisoblar bu sohaga juda katta hissa qo`shgan. Uning hayoti va ijod yo`li ya`ni yozgan asarlari va hikmatlari haqida quyida keng ko`lamli to`xtalamiz.

Ahmad Yassaviyning hayoti haqida ma`lumotlar yetarli emas. U Yassi yaqinidagi Sayram shahrida tug`ilgan. Uning otasi Ibrohim Turkistonning taniqli shayxlaridan bo`lgan. Onasi Qorasoch momo nomi bilan mashhur. Ahmadning yoshligi ancha qiyin kechadi: juda erta yoshligida otasi vafot etadi. Ahmad Yassaviy yirik mutasavvif olim Arslonbobo qo`lida tarbiyalanadi, so`ng Buxoroga borib Yusuf Hamadoniy qo`lida tahsil oladi. Ahmad Yassaviy tasavvuf ilmini shu qadar chuqur egallaydiki, xalq orasida "Madinada Muhammad, Turkistonda Xoja Ahmad" degan naql paydo bo`ladi. Ahmad Yassaviy 1166-yilda vafot etadi. Uning shuhrati vafotidan keyin hampasaymagan. Amir Temur unga alohida hurmat bilan qarab, 1395–1397-

yillarda Turkistonda Ahmad Yassaviyning qabri o'rnida muhtasham maqbara qurdiradi. U hozir ham mavjud.

(Yassi yaqinidagi Sayram shahri, taxminan 11-asrning 2-yarmi — 1166) — tasavvufning mashhur namoyandalaridan biri, turkey xalqlarning buyuk shoiri. Otasi Shayx Ibrohim javonmardlik tariqatiga mansub nufuzli zotlardan bo'lgan. Yassaviy chig'atoy tilida ijod qilgan. Ijodi ayo do'stlar nodon birla ulfat bo'lib bag'rim kuyib jondan to'yib o'ldim ma'no to'g'ri aytsam egri yo'lga bo'yin to'lg'ar qonlar yutib g'am zahriga to'ydim ma'no.

Yassaviy tug'ilgach, ko'p o'tmay onasi — Muso Shayxning qizi Oysha xotun vafot etadi. 7 yoshida otasidan ham ajraladi. Yassaviy tarbiyasi bilan opasi Gavhar Shahnoz mashg'ul bo'ladi. Yassaviy opasi bilan Yassiga ko'chib borgach, ustoz Arslon bobo bilan uchrashadi va undan tahsil oladi ("Yetti yoshda Arslon bobom izlab topdim"). Yassaviy Yassida botin ilmi sirlarini mukammal o'zlashtirgan. O'sha zamonlarda ilm-ma'rifatning Movaraunnahrda markazlaridan bo'lgan Buxoroda Turkistonning turli tomonlaridan tolibi ilmlar yig'ilishgan. Arslon bobo ko'rsatmasi bilan Yassaviy ham Buxoroga boradi. Davrning eng peshqadam olimi va sofiysi Shayx Yusuf Hamadoniy bilan uchrashib, unga murid tushadi. Buxoroda u arab tili bilan bir qatorda fors tilini ham chuqur o'rganadi. Forsiyda yaratilgan tasavvufiy adabiyot bilan tanishadi. Xoja Abduxoliq G'ijdivoniy, Abdulloh Barqiy, Xoja Hasan Andoqiy bilan hamsuhbat va hammaslahat bo'lib, Yusuf Xamadoniy muridlari qatoridan o'rin oladi.

Alisher Navoiy Yassaviy to'g'risida „Maqomoti oliy va mashhur, karomoti matavoliy va nomahsur ermish. Murid va ashob g'oyatsiz va shoh-u gado aning irodat va ixlosi ostonida nihoyatsiz ermish“, — deydi. Bu fikr Yassaviyning Yassiga qaytib kelib, yangi bir tariqatga asos solgan murshid sifatida shuhrat topgan davrlariga tegishlidir. Yassaviy turkey xalqlarni islomga yanada kengroq jalb qilish va tasavvuf g'oyalarini omma ko'ngliga chuqur singdirish maqsadida she'riyatdan ham foydalangan. Abdurauf Fitratning ta'kidlashicha, Yassaviyning „adabiyotda tutgan yo'li sodda xalq shoirlarimizning tutg'on yo'lidir... Uning hikmatlari vaznda, qofiyada, uslubda xalq adabiyoti atalgan she'rlar bilan barobar“. U yozgan asari Nafaqat turkiy Xalqlarga balki butun Dunyoga Nasihat bo'ladigan asar yozgan.

Yassaviy nuqtai nazarida hikmat — „ilmi laduniy“, ya'ni ilmi g'aybu haqoyiq va ilohiy sirlarni kashf aylash mazmuniga ham ega. Yassaviyning o'zi „Devoni hikmat“ nomi bilan biron bir kitob yaratmagan. Ushbu nodir asar uning murid va izdoshlari tomonidan tartib berilgan. Lekin bu narsa hikmat majmuasining Yassaviyga aloqasi yo'q, degan da'voni ilgari surishga asos bermaydi. So'fi Olloyor Yassaviy haqida fikr bildirib, yana shunday degan: Shariatda edi ul oftobe, Qolibdur bizga ul erdin kitobe.

Alisher Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» asarida Ahmad Yassaviyga shunday ta'rif beradi: «Xoja Ahmad Yassaviy – Turkiston mulkining shayx ulmashoyixidir.

Maqomati oliy va mashhur, karomoti matavoliy (hayratlanarli) va nomahsur (chegarasiz) erish. Imom Yusuf Hamadoniyning as'habidindur (suhbatdoshi)».

«Hikmat»lar Ahmad Yassaviy merosini jamlagan asardir. Unda 240 ga yaqin she'r bor. Asar xalq orasida «Devoni hikmat» nomi bilan mashhur bo'lgan. Hikmatlarga «Qul Xoja Ahmad», «Xoja Ahmad Yassaviy», «Ahmad ibn Ibrohim», «Sulton Xoja Ahmad Yassaviy», «Yassaviy miskin Ahmad», «Miskin Yassaviy», «Xoja Ahmad», «Ahmad», «Ahmadiy», «Qul Ahmad», «Miskin Ahmad» kabi taxalluslar qo'yilgan.

Ahmad Yassaviy – mutasavvuf shoir. Tasavvufdagi to'rt asosiy bosqich: shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat mohiyatini she'riy misralariga singdirgan Ahmad Yassaviy shu yo'nalishda katta shuhrat qozondi. Bu bejiz emas. Adib tasavvufni inson ma'naviyatini yuksaltiruvchi muhim omil sifatida biladi. Bundan maqsad insoniyatni to'g'ri yo'lga da'vat etishdir. To'g'ri yo'l haqiqatni anglashga olib kelmoq kerak. Haqiqatni anglash o'zlikni anglashdir. Bunga erishmoq uchun kishining hidoyat yo'lga kirmog'i, butun kuch va vujudini shu yo'lga qaratmog'i kerak.

Ahmad Yassaviy she'riyatidagi obrazlar tuzilishi ham tasavvuf ta'limoti bilan, ham og'zaki ijod an'analari bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Pir, darvish, oshiq, obid, oqil, zohid, ishq, tolib, ummat, rasul, shayton, imon kabi obrazlar bevosita tasavvuf bilan bog'lansa, yo'l, rabot, karvon, o'q kabilar og'zaki ijod an'analari bilan aloqador holda yuzaga kelgan.

Ahmad Yassaviy hikmatlari xalqona ruhi bilan o'ziga xoslik kasb etadi.

Ishq bog'ini mehnat tortib ko'kartmasang,
Xorlik tortib shum nafsingni o'ldirmasang.
Ollah debon ichga nurni to'ldirmasang,
Valloh-billoh senda ishqni nishoni yo'q.

HIKMATLAR

Ishq da'vosin manga qilma, yolg'on oshiq,
Oshiq bo'lsang bag'ring ichra ko'z qoni yo'q,
Muhabbatni shavqi birla jon bermasa,
Zoye kechar umri oni, yolg'oni yo'q.

“Devoni hikmat” da ilohiy ishq va oshqlik, ma'rifat va oriflik saodati, fanodan baqoga yetishish tushunchalari nihoyatda samimiy va ta'sirli ohanglarda yoritib berilgan. „Devoni hikmat“dagi barcha she'rlar ham Yassaviyga mansub emas. Unga Yassaviy izdoshlarining ijod namunalari ham kiritilgan. Bu esa, tabiiyki, hikmatlar tili va uslubida ma'lum o'zgarishlar hosil qilgan. Lekin Yassaviyning o'nlab izdoshlaridan hech biri ustozlari boshlagan g'oyaviy, axloqiy, ma'naviy ma'rifiy va mafkuraviy yo'nalishni o'zgartirmagan. Buni Yassaviy hayoti, tariqati va ijodiyotidan bahs

yuritilgan o‘nlab qadimiy manbalar, ayniqsa, Sulton Ahmad Haziniyning „Javohir ul-abror min amvojil bihor“ asari ham to‘la tasdiqlaydi.

Yassaviyning faqat ijodiyoti emas, qancha umr ko‘rib, qachon vafot etganligi ham bahsli. U hikmatlaridan birida „Yuz yigirma beshga kirdim, bilolmadim“, deydi, bu so‘zlar tarixiy haqiqatdan ko‘ra, manoqibiy mazmunga ega. Bundan tashqari, 125 yillik uzoq bir umrning yarmidan ko‘pini „yer osti“da („Oltmish uchda yer ostiga kirdim mano“, deydi Yassaviy) o‘tkazish aql bovar etmas hodisadir. Lekin ko‘pchilik tadqiqotchilar uning vafot tarixini 1166—67 yil deb qayd etishgan.

Uzoq vaqt mobaynida Yasaviy hayoti va ijodiyotini ilmiy jihatdan tadqiq etishga imkon berilmadi. Asarlarini nashr qilishga yo‘l qo‘yilmadi. O‘tgan asrning 70-yillarida Yasaviyning milliy madaniyat, til va adabiyot tarixidagi xizmatlarini to‘g‘ri baholash yo‘lidagi urinishlar esa qoralandi. Mustaqillik arafasida, xususan, O‘zbekiston istiqlolga erishgandan keyin yassaviyshunoslikda yangi davr boshlandi. Dastlab turli gazeta va jurnallarda „Devoni hikmat“dan namunalar e‘lon qilingan bo‘lsa, 1990—92 yillarda uning 2 mustaqil nashri kitobxonlar qo‘liga yetkazildi. Ushbu nashrlar nafaqat O‘zbekistonda, balki boshqa turkiy davlatlarda ham bu buyuk mutasavvifning hayoti, adabiy-ma‘rifiy faoliyati, izdoshlari xizmatiga qiziqishni kuchaytirdi. 1993-yil O‘zbekistonda Yassaviyga bag‘ishlab ilmiy anjumanlar o‘tkazilib, ma‘ruzalar matni alohida majmua shaklida chop etildi. Matbuotda Yassaviyning shaxsiyati, tariqati, she‘riyatidan bahs yuritilgan maqolalar bosilib chiqdi. O‘zbekistondagi bir qancha ko‘cha va mahalla Yassaviy nomi bilan ataladi. Yassaviylik tariqatining asoslari „Faqrnoma“ (ayrimlar Yassaviyga nisbat beradilar), „Maslakul-orifin“, „Lama-ot“, „Samaratulmashouyix“ „Javohir ul abror“ kabi manqaba va risolalarda aks etgan.

„Devoni hikmat“ kitob shogirdlari tomonidan tartib berilgan. Unda ilohiy ishq g‘oyasi va ma‘rifiy mazmun yetakchilik qiladi. Hikmatlar ma‘no va mohiyat e‘tibori bilan Qur‘oni karim va Muhammad alayhissalom hadislariga chuqur bog‘langan. „Devoni hikmat“ning 20dan ortiq nusxalari O‘RFASHI jamg‘armasida saqlanadi. Asar qo‘lyozmalaridan eng qadimgisi 17 asrga tegishli.

Yassaviy merosi va tariqati xorijda L. Massignon, A. Arberri, M. Smitt, X. Kisling, F. Mayer, A. Shimmel, R. Xartman, F. Ko‘prulu, J. Trimingem, K. Eraslon, Idris Shoh, Devin Di Uis; Rossiyada A. Krimiskiy, I. Petrushevskiy, E. Bertels; O‘zbekistonda Fitrat, A. Sa‘diy, E. Rustamov, B. Qosimov, I. Haqqulov, N. Hasanov tomonidan o‘rganilgan.

Qabri Qozog‘istonning Turkiston shahrida, 14 asrda Amir Temur tomonidan ta‘mirlangan. Turkistonda Ahm,ad Yassaviy nomidagi turk-qozoq universiteti mavjud.

Badiiy ijodda ham Yassaviy obrazini yaratish bo‘yicha izlanishlar olib borilmoqda. Yozuvchi Sa‘dulla Siyoyev „Yassaviyning so‘nggi safari“ romanining 1-kitobini (1994) chop ettirdi.

Tasavvufdagi boshqa tariqatlarda bo'lgani kabi "Yassaviya" tariqatida ham o'z qoidalari (odoblari) mavjud.

Yuqorida bayon etilgan fikrlardan tushunamizki, Xoja Ahmad Yassaviy nafaqat Xuroson va Movarounnahr, balki turkiyzabon xalqlarning ma'naviy tarixida keng ma'lum bo'lgan mutasavvuf donishmand, ruhiy va jismoniy komillik sari yetaklaydigan insonparvar shoir bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005-yillar)
2. 10-sinf adabiyot darsligi I qism "O`zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent 2017-yil
3. "Ozbek mumtoz adabiyoti tarixi" Rahim Vohidov, Husniddin Eshonqulov O`zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg`armasi nashriyoti Toshkent 2006-yil
4. "Ozbek mumtoz adabiyoti tarixi" Natan Mallayev O`qituvchi nashriyoti 1965-yil